

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ «СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА. РАННЯ СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ» СПЕЦІАЛЬНОСТІ 231 «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

Сташук О. О.

ВСТУП

Перспективи сучасної політики в галузі вищої фахової підготовки визначені низкою нормативно-правових документів України та зорієнтовані на актуальні наукові розвідки на пошук шляхів «підготовки конкурентоспроможного людського капіталу» (стаття 3 Закону України «Про вищу освіту»). З моменту ратифікації міжнародної Конвенції про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів № 142 (70-ті роки минулого століття) в Україні поступово формується інноваційне бачення сутності вищої освіти. Зокрема, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки підкреслено значення доступної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог розвитку суспільства.

Осмислюючи пріоритетні напрями розвитку вищої професійної освіти XXI ст., доцільно виділити кілька позицій.

По-перше, створення закладами вищої освіти (далі – ЗВО) спектру сучасних ресурсів є умовою оволодіння здобувачами вищої освіти високим рівнем фахової компетентності. Нині, в ситуації пандемії на Covid-19 (2020-2021 роки) як ключовий можемо розглядати ресурс інформаційно-комунікаційного забезпечення освіти. За період пандемії всі чітко усвідомили, що успішність діяльності закладів вищої освіти в умовах змішаного «гібридного», дистанційного навчання безпосередньо залежить від ступеня оволодіння персоналом і студентами цифровими технологіями, електронними платформами, які нині мають використовуватися як для академічних цілей, так і для забезпечення системи внутрішнього менеджменту закладу вищої освіти (Радим Полчак)¹. Крім того, рефлексії багатьох міжнародних

¹ Полчак Р. Цифровая трансформация университета. Опыт университета Масарика в Брно (Чехия). 2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Zl04jUhhFuY>.

експертів у галузі цифровізації освіти вказують на безповоротність змін, що відбулися та визначають перехід ЗВО у формат «Університету 4.0.» трендом вищої освіти XXI ст. (Ryberg T., Davidsen J., Bernhald J., Larsen M.Ch.)².

По-друге, соціально значимою місією сучасних ЗВО є розвиток у здобувачів освіти особистісної відповідальності та активної соціальної позиції. Хуан Хесус Перес³, проректор із міжнародної політики Політехнічного університету Каталонії (Іспанія) відмічає свої спостереження щодо усвідомлення більшістю провідних європейських університетів соціального впливу професійної практики на розвиток сучасного суспільства. Крім того, у міжнародному науковому полі активно обговорюється філософія екологічних наук, які покликані узгодити різновекторність, асинхронність «людського» та «природного» (В. Мосаєв⁴). Це зумовлює системну переорієнтацію базових підходів до розвитку соціальної відповідальності здобувачів вищої освіти, моделювання освітніх систем відповідно до філософії «розвиток знань – розвиток навичок – формування ставлення».

По-третє, сучасний ринок праці чітко визначає пріоритет для тих фахівців, зміст підготовки яких відповідає вимогам науково-технічного та суспільного прогресу. Спрямованість професійної освіти на соціальне замовлення робить можливим динамічний інноваційний розвиток країни, спрямований насамперед на підвищення соціальних стандартів, благополуччя населення.

Узагальнення зазначених вище позицій чітко демонструє нам унікальність сьогоднішньої ситуації у вищій освіті: докорінні глобальні зміни за напрямом цифровізації та екологізації, незворотність переосмислення суб'єктами освіти сутності та

² Ryberg T., Davidsen J., Bernhald J., Larsen M.Ch. Ecotones: a Conceptual Contribution to Postdigital Thinking *Postdigital and Education* 2021. 3: 407–424. DOI: 10.1007/s42438-020-00213-5.

³ Перес Х.Х. Элементы для подготовки следующего поколения выпускников инженерных специальностей в Политехническом университете Каталонии. 2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GK3R-NX15ts>.

⁴ Мосаев Ю.В. Проблеми становлення екологічної соціальної роботи в Україні. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytzia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : наук. журн. / [редкол.: В.В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 1(2). С. 180–189. DOI:10.51706/2707-3076-2020-2-19.

соціальної ролі ЗВО. У цьому ракурсі не викликає сумніву необхідність динамічних гнучких змін і в галузі соціальної роботи та соціальної педагогіки. Нині впевнено можна говорити про серйозність модернізаційних намірів і сміливість у впровадженні нових, суспільно затребуваних освітніх напрямів.

Провідні експерти в галузі соціальної педагогіки (З. Фалинська та інші)⁵ стверджують, що професійна підготовка соціальних педагогів на початку XXI ст. має розглядатися насамперед як процес розвитку та становлення фахівця, здатного адекватно і швидко реагувати на суспільні зміни та компетентно вирішувати спектр соціально-педагогічних проблем в усіх типах установ, зокрема тих, які надають послуги ранньої реабілітації.

1. Аналіз соціально-педагогічної проблематики: ретроспектива та сучасність

З 90-х років XX ст. до початку XXI ст. здійснювалися численні наукові дослідження, спрямовані на вирішення багатьох фундаментальних і прикладних проблем. Ці дослідження можемо вважати базовими для становлення та подальшого розвитку професійної підготовки фахівців із соціальної педагогіки у ЗВО України.

Вченими були розглянуті важливі питання фахової освіти майбутніх соціальних педагогів, зокрема: здійснено порівняльний аналіз систем професійної підготовки соціального педагога у ЗВО України та Польщі (С. Когут, 2004), Німеччини (О. Пришляк, 2008), Австрії (О. Павлішак, 2008); визначено теоретико-методичні засади підготовки майбутнього соціального педагога у ЗВО (Л. Міщик, 1997). Досліджувалося питання практичних аспектів фахової підготовки (З. Фалинська, 2006) та технологічних складників соціально-педагогічної роботи (М. Барахтян, О. Безпалько, А. Капська, 2000). У низці праць досліджується спектр питань, пов'язаних із особистісними аспектами професійного становлення здобувачів освіти. Зокрема, здатність до навчання протягом життя (В. Поліщук, 2007), механізми особистісного розвитку соціальних педагогів (Р. Вайнола, 2008), розвиток професійно-етичної культури (О. Пономаренко, 2001),

⁵ Фалинська З.З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2006. 284 с.

аксіопсихологічній потенціал гуманізації професійної підготовки соціальних педагогів (В. Голован, 2006) та інші.

Також у цей період знаходять місце наукові розвідки, спрямовані на визначення місця та ролі соціально-реабілітаційної підготовки майбутнього соціального педагога. Так, К. Щербакова та Ж. Петрочко (2002) здійснюють наукові дослідження різних аспектів підготовки майбутніх соціальних педагогів до здійснення реабілітації дітей з особливими потребами; О. Карпенко, А. Капська, І. Пінчук (2003) – до взаємодії із дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку; О. Безпалько, Т. Губарева, (2002) – до здійснення соціальної підтримки дітей цієї групи (Г. Першко, 2011) – до інтеграції дітей з особливими потребами в середовище закладу середньої освіти.

Таким чином, ми бачимо, що протягом більше ніж 25 років активної дослідно-пошукової роботи було вивчено досить широкий спектр соціально-педагогічних проблем, зокрема, осмислені засоби розвитку фахівців, здатних моделювати ефективні соціально-педагогічні системи, концепції, технології, методи. Окремі аспекти роботи з дітьми з особливими потребами розкрито в нечисельних доробках, проте ми помічаємо загальну динаміку на поступове розширення та поглиблення досліджень цього ракурсу.

Аналіз сучасних досліджень, реалізованих протягом останніх п'яти років, чітко виділяє кілька перспективних спрямувань розвитку соціально-педагогічної фахової освіти.

1. Пошук оптимізації навчально-виховного процесу у ЗВО шляхом максимально можливої персоналізації освітнього процесу, його орієнтація на розвиток соціально активної, відповідальної особистості майбутнього соціального педагога. Зокрема, у своїх дослідженнях К. Віщукаєва наголошує, що зміни в концепціях розвитку системи вищої освіти зумовлюють відхід від авторитарного, традиційного підходу до особистісно-орієнтованого та суб'єктцентрованого⁶. Ю. Руденко вказує на те, що в процесі здобуття освіти майбутній соціальний педагог має насамперед особистісно самовизначитися.⁷

⁶ Віщукаєва К.М. Підготовка майбутнього соціального педагога як суб'єкта професійної діяльності : дис. канд. пед. наук: 13.00.05 / Державний вищий навчальний заклад. «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2012. 210 с.

⁷ Руденко Ю.Ю. Особистісне самовизначення майбутнього соціального педагога [монографія]. Харків : Мачулін, 2017. 208 с.

Інформаційній культурі майбутніх соціальних педагогів приділено особливу увагу. Так, у докторській дисертації О. Рацул (2016) актуалізує проблему недостатнього рівня використання здобувачами освіти сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що засвідчує низький рівень їхньої інформаційної культури, а отже, суттєві прогалини у професійній підготовці.⁸ Готовність до партнерської взаємодії у реабілітаційному процесі, а також інші професійно-особистісні аспекти професійної підготовки соціального педагога досліджує Н. Сайко (2017)⁹.

2. *Перегляд функціональної наповненості змісту освіти, зумовлений соціальним замовленням на розширення спектру професійних спеціалізацій соціального педагога.* Так, вченими глибоко досліджуються проблеми підготовки до вдосконалення здоров'язбережувальної діяльності (О. Василенко, Т. Бойко, 2016), до профілактики адитивної поведінки дітей підліткового віку (О. Клочко, 2016), до організації освітньо-дозвілєвої діяльності дітей середнього шкільного віку (Г. Олійник, 2015), до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я (Ю. Колодійчук, 2017).

Виділимо окрему групу досліджень, які розкривають аспекти діяльності соціального педагога в різних типах закладів. Зокрема, в дитячих установах оздоровлення і відпочинку (О. Пюра, 2015), з клієнтами соціальних центрів матері і дитини (А. Шеремет, 2016), **в закладах інтернатного типу (Ю. Кахіані, 2016), у закладах освіти із розв'язання професійних конфліктів (М. Трухан, 2016), у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей з виховання соціальної відповідальності (О. Василенко, 2016).**

Отже, два перспективних спрямування, які логічно відокремилися, а саме: розширення ресурсів ЗВО щодо надання більш широкого спектру спеціалізацій в межах спеціальності 231 «Соціальна робота» та активізація особистісної соціально значимої позиції здобувачів освіти, є підставами для більш чіткої вербалізації актуальних завдань подальшого розвитку системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, а саме:

⁸ Рацул О.А. Системний розвиток інформаційної культури майбутніх соціальних педагогів: теоретичний та методичний аспект. Кіровоград : ТОВ «РА РіК-Медіа», 2015. 584 с.

⁹ Сайко Н.О. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціальної реабілітації молодших підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах : дис. д-ра пед. наук / 13.00.04 Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. Полтава, 2017. 634 с.

1. *Посилення уваги до професійних практик (стажувань) студентів.* Цей напрям моделюється шляхом залучення здобувачів освіти до волонтерства, різних видів соціально-педагогічної практики (у тому числі цифровізовані практики), використання в процесі аудиторної роботи різних видів активностей.

2. *Розробка підходів до системного розвитку усвідомленої соціокультурної позиції майбутнього соціального педагога в умовах закладу вищої освіти.*

3. *Оновлення змісту фахової освіти, який враховує соціальний запит суспільства щодо компетенцій фахівця спеціалізації «Соціальний педагог».* Адже численні дослідники в галузі соціальної педагогіки актуалізують потребу в широкому діапазоні практичних вмінь і навичок у конкретній (вузькій) сфері соціально-педагогічної діяльності. Вербалізована дослідниками та практиками суспільна затребуваність у фахівцях із вузьким спрямуванням спонукає багатьох науковців до диференціювання змісту соціально-педагогічної освіти за конкретними спеціалізаціями. Зокрема, З.Фалинська у своєму дослідженні розглядає різні спеціалізації фаху «соціальний педагог», наприклад: соціальний педагог-реабілітолог, сімейний соціальний педагог, менеджер соціально-педагогічної діяльності, шкільний соціальний педагог, соціальний педагог-коректор відхилень поведінки тощо¹⁰

Сучасний науковий дискурс розширюється за рахунок подальших розвідок. Нині у зв'язку із зосередженням суспільної уваги на розвитку та становленні осіб з особливими потребами надзвичайно затребуваними виявляються соціально-педагогічні спеціалізації, орієнтовані на соціальну інклюзію та соціальну реабілітацію цих осіб. у травні 2018 року відбувся круглий стіл «Перспективи розвитку соціальної педагогіки в Україні», учасники якого дійшли спільної думки про те, що у зв'язку із розширенням поля фахової діяльності соціального педагога є потреба у концептуалізації спеціалізації соціального педагога соціальної інклюзії¹¹ Твердження про розширення спектру професійних сфер і

¹⁰ Фалинська З.З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2006. 284 с.

¹¹ Чернуха Н. Реалії та перспективи соціальної педагогіки у сучасному українському соціумі. *Перспективи розвитку соціальної педагогіки в Україні : матеріали круглого столу (24 травня 2018 року, Київ)* / за ред. О.В. Чуйко. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. 118 с.

рольових обов'язків соціального педагога обґрунтовують у своїх роботах О. Василенко (2016), Н. Сайко (2017), А. Шеремет (2016) та інші. В рамках нашого дослідження розглянемо спеціалізацію соціального педагога з ранньої соціальної реабілітації.

2. Соціальне замовлення на спеціалізацію

«Соціальний педагог із ранньої соціальної реабілітації»

Актуальність зазначеної спеціалізації визначається насамперед нагальною потребою у вдосконаленні та розширенні системи надання послуг ранньої реабілітації та/або раннього втручання в Україні. Наведемо кілька аргументів.

1. Нині кількість дітей з інвалідністю сягає близько 2% (щорічна доповідь про становище дітей в Україні (2016) всього дитячого населення України неухильно зростає. Занепокоєння викликає факт, що порушення, які виникають у період раннього нейроонтогенезу і призводять до рухових, мовленнєвих, поведінкових, інтелектуальних, психотичних порушень, стають основною причиною соціальної дезадаптації цих дітей у майбутньому (В. Мартинюк)¹².

2. Поступово стає очевидною успішність програм раннього втручання у таких зарубіжних країнах, як Бельгія, Голландія, Данія, Німеччина, США. Фахівці, які працюють у реабілітаційних системах цих країн, дійшли висновків, що соціальні наслідки порушень раннього онтогенезу значно зменшуються за рахунок вчасно реалізованого раннього втручання. Їхня впевненість у пропевтичній значимості реабілітаційних заходів саме в ранньому віці зумовлює, зокрема, підвищення активності щодо розробки міжнародних комплексних програм, спрямованих на розширення можливостей громад менш розвинених країн щодо абілітації та реабілітації дітей з особливостями психофізичного розвитку. До цієї діяльності включена низка європейських громадських об'єднань та організацій, найбільш відомою з яких є Європейська Асоціація Раннього втручання Eurlyaid. З 1993 року ЄАР широко пропагує систему раннього втручання як одну з найбільш ефективних у світі.

3. Спеціалізація соціального педагога з ранньої соціальної реабілітації виключно актуалізувалася в Україні з 2017 року, адже у зв'язку із прийняттям нової редакції Закону про освіту значно

¹² Мартинюк В.Ю. Соціальна педіатрія в Україні: концепція, завдання, перспективи. *Соціальна педіатрія*. 2011. № 1. С. 17–23.

підвищилася значимість соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами в інклюзивних дошкільних закладах, а також ранньої підготовки дітей до включення у навчальний процес інклюзивного закладу середньої освіти.

4. В Україні вже накопичено значний досвід надання соціально-педагогічної допомоги дітям раннього та дошкільного віку з особливими потребами. У 2000 році була прийнята Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, яка заклала основи розбудови в Україні цілісної системи ранньої допомоги дітям та їхнім сім'ям. З цього часу поступово було перебудовано всю нормативно-правову базу країни з метою максимального захисту прав та свобод осіб з інвалідністю.

Закони України «Про охорону дитинства» (2001), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2006), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (2017) містять правову норму про те, що держава виступає гарантом рівності прав усіх дітей, у тому числі дітей з особливостями психофізичного розвитку та інвалідністю. Ці документи також гарантують усунення перепон щодо доступу до об'єктів громадського призначення, благоустрою, інформації та зв'язку, транспортної інфраструктури, до об'єктів праці, культури, освіти та спорту (ст. 4 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (2017).

Особливої значимості набув прийнятий у 2013 році документ «Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям». Його значимість полягає у впровадженні міжнародних критеріїв життєдіяльності як базового підходу до визначення сутності інвалідності. Це стало нормативною підставою для формулювання таких нових термінів: «дитина з інвалідністю», «дитина з обмеженими можливостями життєдіяльності», «дитина з особливими потребами», «дитина з особливостями психофізичного розвитку» та інших. Протягом кількох десятиліть активно велися наукові дискусії щодо визначення та диференціації цих понять. У більшості досліджень була узгоджена позиція про те, що всі згадані вище терміни не є тотожними, а їх вживання має враховувати певні контексти.

У 2013 році затверджений документ «Типове положення про центр соціальної реабілітації дітей з інвалідністю». Згідно нього соціальним інститутом ранньої соціальної реабілітації дітей є відділення ранньої соціальної реабілітації (абілітації) при Центрах соціальної реабілітації. Діяльність цих відділень спрямована на

здійснення реабілітаційних заходів для дітей віком до 2 років, які мають ризик отримати інвалідність, а також з дітей інвалідністю до 7 років. Складниками реабілітаційного процесу у відділеннях ранньої реабілітації є розвиток у дітей навичок позитивного сприйняття себе та оточуючих, їхнє навчання основним соціальним навичкам, навичкам захисту власних прав та інтересів. Соціальні педагоги визначені як одні із ключових суб'єктів реабілітаційного процесу.

Типове положення про центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю було прийнято у квітні 2018 року. Згідно цього документу відділення ранньої реабілітації (абілітації) вказано структурним підрозділом цього центру. Міжсекторальність дії документу робить його унікальним, адже викладені у ньому ключові позиції були узгоджені чотирма міністерствами та низкою державних і недержавних об'єднань. Соціальний педагог, згідно цього Положення, визнаний рівноправним суб'єктом реабілітаційного процесу.

Перехідний етап та невизначеність окремих шляхів створення та функціонування інституції майбутнього – центру комплексної реабілітації, що реалізує напрямок ранньої реабілітації (абілітації) – нині зумовлює паралельне співіснування закладів різних типів і підпорядкування, що виконують його функції. Так, соціальну реабілітацію дітей раннього та дошкільного віку здійснюють заклади соціального захисту (підпорядкування МСП України), заклади освіти (підпорядкування МОН України), медичні заклади (підпорядкування МОЗ України), а також заклади, ініційовані громадськими організаціями.

Дітям раннього та дошкільного віку з особливими потребами соціально-педагогічну допомогу також надають служби ранньої допомоги при психолого-медико-педагогічних консультаціях, освітньо-реабілітаційних закладах, дошкільних навчальних закладах; центри розвитку патронатні служби, а також групи тимчасового перебування. Як приклад наведемо реабілітаційні заклади різного підпорядкування: Центр ранньої соціальної реабілітації, який створений у складі закладу вищої освіти – Хортицькій національній академії (м. Запоріжжя)¹³; Благодійний фонд «Інститут раннього втручання» для дітей з порушеннями

¹³ Рання соціальна реабілітація URL: <https://khnnra.edu.ua/rannya-sotsialna-reabilitatsiya/> (дата звернення: 10.2018).

розвитку та дітей з інвалідністю (м. Харків)¹⁴; Державна реабілітаційна установа «Центр комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Мрія», одним із напрямів діяльності якого є надання послуг із ранньої реабілітації дітей¹⁵; Благодійна установа «Навчально-реабілітаційний центр «Джерело» (м. Львів), у реабілітаційній системі якої передбачено реалізацію програми Раннього втручання¹⁶.

Отже, ми бачимо, що щорічне збільшення відсотка новонароджених із порушеннями психофізичного розвитку постійно потребує штату висококваліфікованих фахівців, які здатні ефективно працювати з дітьми та сім'ями. Прийняття концепції інклюзивного навчання зумовлює нагальну потребу у фахівцях, які будуть спроможні надавати освітньо-реабілітаційні послуги в закладах дошкільної освіти, а також у ресурсних закладах, дошкільних закладах компенсаційного типу, центрах розвитку, а також здійснювати соціально-психологічну підготовку дошкільників з особливими потребами до навчання в умовах інклюзивного загальноосвітнього середнього закладу.

Крім того, з досвіду багатьох розвинених країн відомо, що розбудова системи раннього втручання в державі забезпечує істотне зниження загальної інвалідизації населення і має виражені позитивні економічні переваги. Саме цей факт зумовив істотну активізацію нашої держави та громади у створенні загальноукраїнської платформи раннього втручання, яка з кожним роком залучає все більше прихильників та утверджується як соціально затребувана суспільна інституція.

Усі ці актуалізуючі складники нашого бачення підводять до висновку про необхідність оптимального розумного підходу до організації фахової освіти майбутніх спеціалістів із ранньої реабілітації. Такий підхід, на нашу думку, передбачає максимально можливе використання ресурсів закладів вищої освіти України, а також осмислення та моделювання програм відповідних спеціалізацій.

¹⁴ Проект «Увеличение способностей общественных организаций, управляемых родителями, поддерживать обеспечение реформ, направленных на права и нужды детей с инвалидностью раннего возраста в Украине». Центр раннего вмешательства, 2018. URL: <http://surl.li/trhn> (дата звернення: 01.2019).

¹⁵ Державна реабілітаційна установа «Центр комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Мрія». URL: <http://www.dergkompleks.mk.ua/>.

¹⁶ Навчально-реабілітаційний центр. Історія «Джерела» <https://www.dzherelocentre.org.ua/istoriya-dzherela/> (дата звернення: 01.10.2017).

3. Сучасний стан підготовки соціальних педагогів до надання послуг ранньої соціальної реабілітації

Т. Дегтяренко дослідила актуальні відповідності напрямів підготовки у закладах вищої освіти України та назв посад, рекомендованих для занесення до штатного розпису різних закладів реабілітації. Авторкою було з'ясовано, що фахівців для закладів реабілітації готують за напрямом «Лікувальна справа» (медична галузь, посада «лікар»); за напрямом «Корекційна освіта» (педагогічна галузь знань, посада «вчитель-дефектолог»); за напрямом «Фізична реабілітація» (педагогічна галузь, посада «вчитель-реабітолог»); за напрямом «Соціальна педагогіка» (педагогічна галузь знань, посада «соціальний педагог», «соціальний педагог по роботі з дітьми з інвалідністю»); за напрямом «Соціальна робота» (соціальна галузь, посада «фахівець із соціальної роботи», «фахівець із соціальної допомоги вдома»)¹⁷.

Проте, бачачи факт того, що в Україні вже кілька десятиліть поступово розбудовується система комплексної реабілітації, здійснюється її нормативно-правове регулювання, функціонує низка ЗВО, які готують фахівців для цієї системи, продовжує мати місце ситуація із недоукомплектованістю закладів реабілітації фахівцями або ж ситуативною «адаптацією» фахівців інших спеціалізацій до умов реабілітаційного процесу. Так, Ю. Вороненко зазначає, що у роботі системи ранньої реабілітації є надзвичайно багато недоліків, зокрема, у важливих питаннях організації кваліфікованої допомоги та супроводу дітей, які мають особливі потреби¹⁸.

Науково осмислюючи труднощі супроводу розвитку дитини раннього віку з особливими потребами, С. Миронова дійшла висновків про те, що попри загальне розуміння потреби у компетентних фахівцях із ранньої реабілітації, в Україні ця проблема не є розв'язаною. Досліджуваний нами напрям фрагментарно представлений у навчальних планах студентів із різних спеціальностей (вчителів-дефектологів, соціальних педагогів), проте це не забезпечує розвиток професійної

¹⁷ Дегтяренко Т.М. Теоретико-методологічні засади управління системою корекційно-реабілітаційної допомоги особам з психофізичними порушеннями : дис. д-ра пед. наук: 13.00.03 / Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2012. 435 с.

¹⁸ Вороненко Ю.В., Гойда Н.Г., Моїсеєнко Р.О. Сучасні аспекти розвитку системи медико-соціальних послуг для вразливих груп дітей в Україні. *Современная педиатрия*. 2014. № 8 (64). С. 39–43. DOI: 10.15574/SP.2014.64.39.

компетентності майбутніх спеціалістів в аспекті ранньої реабілітації¹⁹.

Наукова дискусія навколо проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до реабілітаційної діяльності триває. Так, Н. Олексюк зазначає, що ключовим напрямом розбудови системи якісної професійної підготовки фахівців соціальної реабілітації до роботи з дітьми з інвалідністю є налагодження тісної взаємодії закладів вищої освіти із організаціями, установами, службами, які безпосередньо працюють з цією категорією дітей²⁰.

Ю. Колодійчук (2017), Т. Острянюк (2013), Н. Сайко (2017) та інші зазначають, що збалансований комплекс методів, засобів і форм навчання у ЗВО відіграє ключову роль у питаннях фахової підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з особливими потребами. Н. Чернуха вбачає потребу у запровадженні сегментів соціальної інклюзії. Серед вдалих шляхів автор називає міжнародні проекти, практико-орієнтовані соціальні проекти, співпрацю із суб'єктами соціально-педагогічної діяльності, оновлення начальних програм та підвищення ролі навчальних практик²¹. О. Сташук дотримується думки, що збалансована методична система закладу вищої освіти є унікальним ресурсом моделювання якісного процесу, спрямованого на становлення фахівця ранньої соціальної реабілітації²².

Про сучасний стан підготовки соціальних педагогів до соціальної реабілітації дітей раннього та дошкільного віку, а також роботи в закладах ранньої реабілітації та/або раннього втручання

¹⁹ Миронова С.П. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини раннього віку з психофізичними вадами як умова профілактики дезадаптації *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. XVI. Серія: Соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. С. 316–321.

²⁰ Олексюк Н.С., Сплавинська О. Зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації дітей з інвалідністю. *Наука. Освіта. Молодь*. Ч. 3 2017. С. 74–76.

²¹ Чернуха Н. Реалії та перспективи соціальної педагогіки у сучасному українському соціумі. *Перспективи розвитку соціальної педагогіки в Україні : матеріали круглого столу (24 травня 2018 року, Київ) / за ред. О.В. Чуйко*. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. 118 с.

²² Сташук О. Методична система закладу вищої освіти з розвитку готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи в центрах ранньої соціальної реабілітації *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота» : зб. наук. пр. / кол.: Козубовська І.В. (гол. ред.) та ін.* Ужгород : В-во УжНУ «Говерла», 2019. Випуск 2 (45), С. 178–185.

можна робити висновки, з огляду на вимоги Державного галузевого стандарту підготовки фахівця з соціальної педагогіки, зі змісту освітньо-професійних програм, які реалізуються в освітньому процесі окремих ЗВО.

Стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (прийнятий у квітні 2019 року) передбачає варіативність спеціалізацій (до них належить «соціальна педагогіка») та варіативність освітніх програм. Цілі навчання, зазначені у цьому документі, свідчать про пріоритетність оволодіння здобувачами освіти здатністю розв'язувати спеціалізовані та прикладні завдання, які зорієнтовані на подальшу самоосвіту та характеризуються невизначеністю й комплексністю умов.

Стандарту підготовки за спеціальністю знаходить своє відображення в освітньо-професійних програмах закладів вищої освіти. Проаналізуємо кілька таких програм у контексті теми нашого дослідження. Так, кафедра соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка здійснює підготовку за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр соціальної педагогіки». На магістерському освітньо-кваліфікаційному рівні професійна підготовка реалізується за кількома програмами: «Соціальна педагогіка» та «Соціальна реабілітація». До навчальних планів підготовки здобувачів освіти включені такі дисципліни: «Технології соціально-педагогічної діяльності»; «Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю», Соціальне гувернерство», «Міжнародний мультидисциплінарний досвід у реабілітаційному процесі», «Соціально-психологічна реабілітація».

ЗВО «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» здійснює підготовку за спеціальністю 231 «Соціальна робота», спеціалізація «Соціальна педагогіка». Дисципліни, які містяться у навчальних планах, розкривають окремі складники фахової підготовки до роботи в центрах ранньої реабілітації. Це такі дисципліни: «Соціальний супровід сім'ї», «Технології соціально-педагогічної діяльності гувернера», «Соціально-педагогічна діяльність з дітьми і молоддю з особливими потребами», «Основи соціальної реабілітології», «Соціально-психологічна допомога особам з інвалідністю».

Національний університет біоресурсів і природокористування надає освітні послуги за освітньо-професійними програмами «Соціальна робота» та «Соціально-психологічна реабілітація» (спеціальність 231 «Соціальна робота», спеціалізація «Соціальна педагогіка» (магістерський рівень). До навчальних планів входять,

зокрема, такі дисципліни: «Соціальний супровід сім'ї», «Соціальна робота з дітьми групи ризику» та інші.

Кафедра соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова готує фахівців за освітньою програмою «Соціально-виховна робота з дітьми та молоддю» (спеціальність 231 «Соціальна робота», освітня програма «Соціальна педагогіка»; спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»). У навчальних планах представлені такі дисципліни: «Соціально-педагогічна робота з різними групами клієнтів», «Соціальна діагностика», «Технології соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю «Соціальна робота в реабілітаційних центрах», «Соціально-виховна робота у сім'ї», «Основи інклюзивної освіти», «Методика соціального виховання», «Інклюзивна освіта в Україні», «Соціально-педагогічна терапія, оцінка потреб сім'ї».

Хмельницький національний університет готує майбутніх фахівців соціальної роботи за спеціалізацією «Соціально-педагогічна діяльність та соціально-психологічна реабілітація». До навчальних планів включені такі дисципліни: «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю», «Основи дефектології та патопсихології», «Соціальна реабілітація та патронаж», «Технології роботи соціального гуввернера», «Основи спеціальної педагогіки та психології», «Психолого-педагогічні основи соціальної роботи з неповносправними та інвалідами», «Основи інклюзивної освіти».

Огляд навчальних планів окремих ЗВО України, освітньо-професійних програм, а також державного стандарту підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» дає змогу констатувати про відповідність переліку загальних професійних здатностей майбутніх соціальних педагогів соціально затребуваним технологічно-методичним здатностям фахівця із ранньої реабілітації: ініціювати соціальні зміни, оцінювати ресурси клієнтів, розбудовувати діяльність з урахуванням психофізичних особливостей клієнтів.

Без сумніву, ці та інші здатності розвиваються в процесі якісної фахової освіти шляхом опанування студентами змістом дисциплін, передбачених освітньо-професійною програмою, проте короткий огляд окремих програм виявив, що дисципліни реабілітаційного циклу в дещо меншому ступені представлені в освітній програмі «Соціальна педагогіка» та більшій мірі у освітніх програмах «Соціальна педагогіка. Соціально-психологічна реабілітація», «Соціальна педагогіка. Соціальна реабілітація». На наше

переконання, навіть така диференціація не гарантує здобувачам вищої освіти повноцінного розвитку в них готовності до роботи в закладах ранньої реабілітації. Проте вивчення таких дисциплін, як «Соціальна робота в реабілітаційних центрах», «Основи інклюзивної освіти», «Соціальна реабілітація та патронаж» дають змогу поглибити обізнаність студентів щодо особливостей соціально-реабілітаційного процесу.

ВИСНОВКИ

Очевидним є факт того, що проблема розбудови системи фахової освіти для закладів, які надають послуги із ранньої реабілітації, є соціально затребуваною і разом з тим не досить реалізованою. Найбільш оптимально виглядають шляхи розбудови такої системи з використанням ресурсів закладів вищої освіти України, які виявляють високу гнучкість та адаптивність до нових змінюваних умов глобалізованого світу та орієнтовані на динамічний рух в бік підвищення персоналізованості вищої освіти, надання усіх можливостей здобувачам освіти для отримання затребуваних на ринку праці фахових спеціалізацій.

Перспективами розвитку спеціалізації «Соціальний педагог. Рання реабілітація» спеціальності 231 «Соціальна робота» в умовах закладів вищої освіти вбачаємо:

- розширення ресурсів закладів вищої освіти для надання освітніх послуг із підготовки до роботи в закладах ранньої реабілітації та/або раннього втручання, яке може полягати у моделюванні контенту відповідної освітньої програми, розробці навчально-методичного забезпечення, цифровізації освітнього процесу, налагодженні співпраці зі стейкхолдерами сфери ранньої реабілітації, розширенні можливостей студентів до проходження стажувань і практик на базі закладів ранньої реабілітації;

- забезпечення стійкого розвитку здобувачів освіти в межах міжкультурних концептів соціального впливу соціально-реабілітаційної практики на зниження інвалідизації суспільства та підвищення стандартів життя;

- динамічна зміна відповідностей освітніх ресурсів із ранньої реабілітації та актуальних запитів ринку праці, вимог стейкхолдерів і результатів сучасних теоретико-емпіричних наукових розвідок.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянута проблема розширення спектру професійних спеціалізацій соціального педагога. Метою дослідження було визначення та обґрунтування стратегічних складників моделювання освітньо-професійних програм майбутніх соціальних педагогів відповідно до соціального замовлення на підготовку фахівців із ранньої соціальної реабілітації. У процесі дослідницької діяльності були застосовані методи аналізу та систематизації теоретико-емпіричних матеріалів, контент-аналіз нормативно-правової та внутрішньовузівської документації; екстраполяція власного педагогічного досвіду на здобуті результати.

Проаналізовано соціально-педагогічну проблематику, починаючи з 90-х років ХХ ст. і на цій підставі сформульовані пріоритетні напрями розвитку соціальної педагогіки. Виокремлено та проаналізовано актуалізаційні чинники щодо впровадження в освітню практику спеціалізації «Соціальний педагог із ранньої соціальної реабілітації». Здійснено огляд ресурсного забезпечення щодо підготовки фахівців із ранньої соціальної реабілітації.

Доведено, що перспективами розвитку досліджуваної спеціалізації є розширення спектру ресурсів закладів вищої освіти, зокрема, за рахунок колаборації із фахівцями закладів реабілітації; спрямованість освіти на формування у здобувачів соціальної відповідальності; детермінування змін змісту освіти та його методичного забезпечення запитами ринку праці і вимогами стейкхолдерів.

Література

1. Віцукаєва К.М. Підготовка майбутнього соціального педагога як суб'єкта професійної діяльності : дис. канд. пед. наук: 13.00.05 / Державний вищий навчальний заклад. «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2012. 210 с.

2. Вороненко Ю.В., Гойда Н.Г., Моїсеєнко Р.О. Сучасні аспекти розвитку системи медико-соціальних послуг для вразливих груп дітей в Україні. *Современная педиатрия*. 2014. № 8 (64). С. 39–43. DOI: 10.15574/SP.2014.64.39.

3. Дегтяренко Т.М. Теоретико-методологічні засади управління системою корекційно-реабілітаційної допомоги особам із психофізичними порушеннями : дис. д-ра пед. наук: 13.00.03 / Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2012. 435 с.

4. Державна реабілітаційна установа «Центр комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Мрія». URL: <http://www.dergkompleks.mk.ua/>.

5. Мартинюк В.Ю. Соціальна педіатрія в Україні: концепція, завдання, перспективи. *Соціальна педіатрія*. 2011. № 1. С. 17–23.

6. Миронова С.П. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини раннього віку із психофізичними вадами як умова профілактики дезадаптації. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. XVI. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. С. 316–321.

7. Мосаєв Ю.В. Проблеми становлення екологічної соціальної роботи в Україні. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)*. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 1(2). С. 180–189. DOI:10.51706/2707-3076-2020-2-19.

8. Навчально-реабілітаційний центр. Історія «Джерела» <https://www.dzherelocentre.org.ua/istoriya-dzherela/> (дата звернення: 01.10.2017).

9. Олексюк Н.С., Сплавінська О. Зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації дітей з інвалідністю. *Наука. Освіта. Молодь*. Ч. 3. 2017. С. 74–76.

10. Полчак Р. Цифрова трансформація університета. Опыт університета Масарика в Брно (Чехия). 2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZI04jUhhFuY>.

11. Проект «Увеличение способностей общественных организаций, управляемых родителями, поддерживать обеспечение реформ, направленных на права и нужды детей с инвалидностью раннего возраста в Украине». Центр раннего вмешательства, 2018. URL: <http://surl.li/rrhn> (дата звернення: 01.2019).

12. Рання соціальна реабілітація. URL: <https://khnnra.edu.ua/ranna-sotsialna-reabilitatsiya/> (дата звернення: 10.2018).

13. Рацул О.А. Системний розвиток інформаційної культури майбутніх соціальних педагогів: теоретичний і методичний аспект. Кіровоград : ТОВ «РА РіК-Медіа», 2015. 584 с.

14. Руденко Ю.Ю. Особистісне самовизначення майбутнього соціального педагога [монографія]. Харків : Мачулін, 2017. 208 с.

15. Сайко Н.О. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціальної реабілітації молодших підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах : дис. д-ра пед. наук / 13.00.04 Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. Полтава, 2017. 634 с.

16. Сташук О. Методична система закладу вищої освіти з розвитку готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи в центрах ранньої соціальної реабілітації *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»* : зб. наук. пр. / кол.: Козубовська І.В. (гол. ред.) та ін. Ужгород : В-во УжНУ «Говерла», 2019. Випуск 2 (45), С. 178–185.

17. Фалинська З.З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2006. 284 с.

18. Чернуха Н. Реалії та перспективи соціальної педагогіки в сучасному українському соціумі. *Перспективи розвитку соціальної педагогіки в Україні : матеріали круглого столу (24 травня 2018 року, Київ)* / за ред. О.В. Чуйко. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. 118 с.

19. Ryberg T., Davidsen J., Bernhald J., Larsen M.Ch. Ecotones: a Conceptual Cotribution to Postdigital. *Thinking Postdigital and Education*. 2021. 3: 407–424. DOI: 10.1007/s42438-020-00213-5.

Information about the author:

Stashuk O. O.,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Social Work

Municipal Institution of Higher Education “Khortytsia National

Educational and Rehabilitational Academy”

of Zaporizhzhia Regional Council

59, Naukove Mistechko str., Zaporizhzhia, 69017, Ukraine